

Yaşam

S a r g u n A . T o n t

Süt ve Şeker Gibi...

Yıldırım Beyazıt'ın oğlu Emir Süleyman (16. yy) bilim ve edebiyata çok ilgi duyan ve zamanın bilginlerini bu konuda yazdıkları veya tercüme ettikleri kitapları güzel fakat anlaşılabilir bir dille yazmalarını önerirmiş. Şair Ahmedi, Şehzadenin bu isteğini bizlere şöyle aktarmış:

Bizim çün düzesin bir hub defter
K'o a ma'ni vü lafzı şir ü şekker.

(Bizim için güzel bir kitap yaz, manası ve sözü süt ve şeker gibi olsun).

Bu beyitte kullanılan dil ve ifade Ahmedi'nin bu öneriyi pek ciddiye almadığını gösteriyor. Ah, diyeceksiniz, keşke o zamanların aydınları o güzel Türkçesine bir türlü doyamadığımız Yunus Emre gibi yazarlardı ne kadar iyi olurdu.

16. yy, Rönesans dediğimiz bilim ve sanatta büyük atılımlara sahne olan altın çağın doruk noktasına ulaştığı zamanlardır. Bu çağın bayraktarlığını yapan İtalyanlar'da aynı Emir Süleyman gibi güzel konuşma ve yazmaya çok önem verirlermiş. "Courtier" (Sarayı) adlı kitabında Castiglioni bunun nasıl yapılması hakkında şu önerilerde bulunuyor: "(Evrensel İnsan), bütün belirsiz noktaları, ince ayrıntısına kadar açıklayarak, sade, dikkatli, fakat can sıkımayacak bir dille anlatmalı".

Bu günlerde bilim insanların buluşlarını açıkladıkları dergilerde "süt ve şeker" gibi yazılmış makaleler beklemeyin. Bir kaç yıl önce bu sayfalarda sizlerle sunduğumuz Bilimsel Makaleler adlı yazımızda bu konuya ayrıntılı olarak değinmiş ve bu tür yazıları uzun ilaç reçetelerine benzetmiştik (Şubat, 1995). Bilimsel araştırma-

ların astronomik bir patlama gösterdiği zamanımızda yeni bilgilerin uzmanlara ulaşabilmesi için zaten başka bir yol da düşünülemez. Ama bugünlerde "süt ve şeker" gibi yazan çok değerli bilim insanları yok değil. Nerede mi? Popüler kitap ve dergilerde.

İsminden de anlaşılacağı gibi, popüler yayıncılık halk için ve halkın anlayabileceği bir şekilde yazılan kitap ve makalelerdir. Çok daha önemli bir fark, profesyonel bilimsel dergilerdeki makalelerin orijinal fikir ve buluşlar içermesi gerekirken popüler yayıncılıkta bu özellik aranmaz; gerçi bazen, özellikle son yıllarda, bu sınırları zorlayan yayınlar da görmekteyiz.

Popüler bilim yayıncılığı geçmişte oldukça eskidir. Örneğin 1740'lı yıllarda İngilterede yayınlanan "Newtonianism for Ladies" (Hanımlar için Newtonculuk). Fakat kitap ve okuyucu sayısı açısından ilk

büyük patlama, 19. yy'ın ortasına doğru İngiltere'de olmuş ve bir kaç istisna dışında bu kitaplar hayvan, bitki, deniz kıyıları, ormanlar ile ilgili, ki bu tür eserlere batı ülkelerinde Natural History, yani Doğal Tarih ve bizim edebiyatımızda ise Doğa Tarihi deniliyor. 19. yy'da Avrupa'da başlayan endüstri devriminin 20. yy başlarında büyük bir patlama göstermesi ve bilim ve teknolojinin insanlığına büyük hizmetler sağlayabileceğinin anlaşılması, tıpta meydana gelen baş döndürücü gelişmeler bunların hepsi halk kitlelerinin bilim karşı ilgisini arttırdı. Günümüzün belki de en saygın ve ünlü popüler bilim dergisi Scientific American da bu yıllarda (1845) yayına başlamış. İşin ilginç tarafı, bu ilgi "okursam bana faydası olur" türü kitaplarla sınırlı kalmayıp hiç bir pratik bilgi içermeyen kitaplara da yönelmiş. Örneğin, Nobel Ödüllü Svante August Arrhenius'un yazdığı Dünyaların Oluşumu (1906) ve Yıldızların Kaderi (1915) adlı kitapların bir çok dillere çevrilmesi ve büyük yankılar uyandırması. Daha önceleri Benjamin Franklin'in bir gazetede (Pennsylvania) sık sık bilim üzerine yazılar yazması, modern bilimin kurucularından Michael Faraday'ın halk için konferanslar vermesi, son yüzyılın en büyük biyologlarından J.B.S Haldane'nin popüler bir derginin editörlüğünü yapması halk-bilim kaynaşmasının en görkemli örnekleri.

Son yıllarda popüler bilim yayıncılığının kültür tarihinde ender görülen bir atılım yaptığını söylemek sanırım abartı olmaz. Bu konuda sadece amatör bir meraklı olan yazarımızın derlediği şu ufaklık listeye bir göz atın ve siz karar verin; bu "popüler" yazarların hepsi dünyanın en

saygın üniversitelerinde kendi uzmanlık alanlarında yeteneklerini defalarca kanıtlamış, saygın kişiler: Richard Dawkins (evrim ve genetik, Oxford Üniversitesi), Steven J. Gould (evrim, paleontoloji, Harvard), Marwin Minsky (yapay zeka, M.I.T), Francisco Varela (akılın idrak kabiliyetinin biyolojik kökenleri, Ecole Polytechnique, Paris), Roger Penrose (matematiksel-fizik, relativite, Oxford), Martin Rees (astrofizik, kozmoloji, Cambridge), Edward O. Wilson (sosyobioloji, biyolojik çeşitlilik, Harvard), Murray Gell-Mann (teorik fizik, Caltech-Sante Fe Institute, Nobel Ödüllü) ve Steven Pinker (Dilbilim, beyin, M.I.T) ve kendi ülkemizde Celal Şengör (Jeoloji, genel bilim, İstanbul Teknik Üniversitesi). Bu listeyi çok daha uzatabiliriz, önemli olan bu biliminsanlarının halka inmesi ve yazdıkları kitapların çok satılması. O kadar ki ünlü London Times'ın edebiyat (!) dergisi popüler bilim kitap eleştirilerine sık sık yer vermekle kalmayıp geçen yıl bütün bir sayısını bu konuya ayırdı. Kendi müessesemizin borusunu öttürmek gibi olacak ama TÜBİTAK bilim kitaplarının gördüğü ilgi popüler yayıncılığın, büyük bir kısmının ithal edilmesine rağmen, ülkemizde de geliştiğinin bir göstergesi. Bunların ötesinde, elinizde tuttuğunuz dergiden başka, Bilim ve Ütopya, Cumhuriyet Bilim ve Teknik, Focus gibi dergiler, Atlas mecmuasının sık sık ekoloji yazılarına yer vermesi, biliminsanlarımızın gündelik gazeteler ve TV'de zaman zaman boy göstermeleri gayet olumlu gelişmeler.

"Peki ama" diyeceksiniz, "asıl görevi araştırma yapmak, ders okutmak, öğrenci yetiştirmek olan bir bilim insanı neden işini gücünü bırakıp popüler bir kitap veya makale yazsın?" Michael Courtland ve Jane Gregory "Bilim İletişimi" adlı kitaplarında bu soruya şu yanıt veriyorlar: Yazmanın yazara verdiği zevk. Onların açıkça belirtmediğini biz bilirtelim: Ne kadar inkar ederseniz etsinler, hep kalpte bir arslan yatar kabilinden bilim insanlarının çoğu edebi yeteneklerinin olduğuna inanırlar. Bir başka faktör de bilimin ve onun beraberinde getirdiği teknolojinin artık yaşamın bir parçası olması ve bu bilgiyi halka en doğru şekilde bilim insanlarının kendilerinin aktarabileceği ve çok daha önemlisi, halk tarafından anlaşılan ve

takdir edilen araştırmaların daha kolay parasal destek sağlayabileceği yolundaki inanış. Kalite bakımından olmasa da sayısal açıdan bu konuda en çok kitap yayınlayan Isaac Asimov bir adım daha ileri giderek "halk bilinçlendirilmediği takdirde, bilim insanları parasal destek görmeyecekleri gibi zulme bile uğrayabilirler" (Bu cümle, akla Ömer Seyfettin'in "Büyücü Doğan" adlı hikayesini getiriyor).

İngilterenin en eski ve saygın bilim kuruluşu olan Royal Society'in

1985'de hazırladığı bir rapor, bilimin halka açılmasını çok kesin bir dille vurguluyor: "Halkın bilinçlendirilmesi her bilim insanının profesyonel görevidir." Gene aynı cemiyetin her yıl bilimi halk kitlelerine en iyi aktaran kitaba verdiği Michael Faraday ödülü, Oxford Üniversitesi'nde yeni açılan "Halka Bilim Aşılama Kürsüsü", Harvard ve Columbia gibi önde gelen Amerikan üniversitelerinde açılan popüler bilim yazma dersleri- bunların hepsi bu tür yaklaşımların ne kadar ciddiye alındığının önemli işaretleri.

Bütün bunlardan sonra akla gelen başka bir soru popüler bilim yayıncılığının (televizyon-bilim ilişkisini başka bir yazımızda işleyeceğiz) halka bilimi aktarmada ne kadar başarılı olduğudur. İşte bu soruya yanıt vermek o kadar kolay değil. Nature dergisinde yayınlanan bir araştırmaya göre (6 Temmuz, 1989) ABD'de halkın tümüne yakın kısmı havanın ısındığı zaman yükseleceğini, yüzde 86'sı, arızın merkezine çok sıcak olduğunu, yüzde 60'ı kıtaların yavaş yavaş yer değiştirdiğini, yüzde 60'ı oksijenin bitkilerden geldiğini doğru olarak bilmiş. Fakat halkın yüzde 69'u her gün kullandığı elektrige ait en basit bilgilerden yoksun; yüzde 55'i antibiyotiklerin yalnız bakterileri değil virüsleri de öldürebileceğini, en ilginç, yüzde 30'unun halen Güneş'in Dünya'nın etrafında döndüğüne (yanlış okumadınız), inanıyormuş. ABD yapılan bu araştırma sonuçları, Avrupa'dakine çok benziyormuş; arada en büyük fark Charles Darwin'in ülkesi olan İngiltere'de halkın yüzde 80'i evrim teorisine inanırken ABD'de bu rakam sadece yüzde 45 imiş. Fakat aynı araştırmada ortaya çıkan ümitli bir sonuç, gazetelerde yayınlanan haberler arasında tıp ve bilim ile ilgili olanlar, seks ve futbol haberlerine yakın bir ilgi görüyormuş.

(Umarız bu ilgi devam eder ve kısa zamanda bu iki ülkenin halkı bizim ortaokul öğrencilerimizin bilgi seviyesine ulaşsın!) Peki ama diyeceksiniz, hadi bu yazarların ne kadar bilgili olduklarını anladık ama bu "süt ve şeker" gibi yazmanın teknikleri nedir, bu yazarlar bu kadar zor konuları nasıl olup da bu kadar kolaylıkla okuyucuya açıklıyabiliyorlar? Bu soruya gelecek sayıda yanıt vermeye çalışacağız, şimdilik hepinize mutlu yıllar dileriz.

